

УДК 338.2
© 2016

Ю.О. ЯРМОЛЕНКО,
кандидат економічних наук

Академія праці, соціальних відносин
і туризму, м. Київ, Україна
E-mail: yarmolenko_y@ukr.net
м. Київ, вул. Велика Окружна, 3

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО ПОБУДОВИ
ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ
АПК УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Визначено основні євроінтеграційні виклики, які необхідно враховувати в період побудови економічного механізму сталого розвитку аграрного сектору економіки, зокрема конфронтаційні тенденції, головною з яких є нерівноправність взаємовідносин між суб'єктами світового господарства; проблеми створення "найсприятливішого" політичного режиму та ефективного глобального управління; нездатність всієї системи організації влади адаптуватися до нових умов господарювання. Запропоновано методологічні підходи до побудови такого механізму.

Ключові слова: методологічні підходи, економічний механізм, сталий розвиток, євроінтеграція, конфронтаційні тенденції, глобальне управління, інституціональне забезпечення, системний підхід.

Постановка проблеми. Сталий розвиток аграрного сектору економіки України неможливий і неперспективний без вирішення основних протиріч сучасності, коли у світі дедалі зростає протидія більшості кількості його сил і чинників, що пов'язано з динамічними євроінтеграційними процесами.

Глобалізація економіки в сучасному світі, у тому числі її аграрної сфери, є об'єктивною реальністю й невідворотним явищем. Цей процес багатогранний і неоднозначний. Він викликає певну суперечливість й спричиняє вплив деяких дестабілізуючих факторів на розвиток аграрного сектору, особливо в умовах слабкої національної економіки. Тому на даному етапі визначення методологічних основ побудови економічного механізму сталого розвитку АПК України в умовах євроінтеграції є одним з актуальних напрямів економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблем сталого розвитку аграрного сектору та його економічного механізму відображені в працях М. Безуглого, П. Гайдучького, О. Гудзінського,

Л. Катан, Ю. Лупенка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Ю. Нестерчука, О. Онищенко, І. Сідельнікової, П. Саблука, Б. Пасхавера, В. Юрчишина, М. Федорова, О. Шубравської та багатьох інших. Вивченню процесу глобалізації аграрної сфери економіки присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так й зарубіжних учених, зокрема О. Бородіної, В. Геєця, Є. Ковальова, Л. Катан, Е. Холт-Хіменеса, О. Шпичака та інших [1, 3, 6, 7]. Але в сучасних реаліях багато ще питань залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті – визначення впливу євроінтеграційних процесів на побудову економічного механізму сталого розвитку аграрного сектору економіки України та запропонування методологічних основ побудови такого механізму.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні розвиток світової економіки, у тому числі й аграрного сектору, відбувається під найпотужнішим впливом євроінтеграційних процесів. За роки, що минули після ухвалення

в Ріо-де-Жанейро “Порядку денного на XXI століття”, вони значно посилили свій вплив на всі світові процеси і, зокрема, на рух до сталого розвитку. Євроінтеграція, з одного боку, надає сталому розвитку великі можливості, а з іншого – ставить його під загрозу. На жаль, у сучасній ситуації, коли позитивні й негативні наслідки глобалізації багато в чому залежать від політики міжнародних економічних і торговельних інституцій, ці інституції насправді обмежуються лише висловленням побажань, аби останні враховували у своїй діяльності принципи сталого розвитку та збільшували внесок у його економічне забезпечення. Для створення сприятливих умов на шляху сталого розвитку у першу чергу необхідно подолати конфронтаційні тенденції, які стали основними проблемами глобалізації. Головною з них є нерівноправність взаємовідносин між суб'єктами світового господарства, тобто між розвиненими країнами і тими, що розвиваються. Сучасна система світового розподілу праці, світової торгівлі та кредитування міжнародними фінансово-кредитними установами побудована так, що країни, які розвиваються, практично не мають можливості покращувати своє становище шляхом чесної конкуренції. При цьому транснаціональні корпорації, які діють на території цих країн, як правило, тільки погіршують їхнє становище, експлуатуючи місцеві ресурси, використовуючи методи нееквівалентного обміну та формуючи національні ринки з урахуванням переважно власних інтересів. Дослідження свідчать, що в даному аспекті в Україні справи від часів Конференції в Ріо-де-Жанейро тільки погіршуються, жодних ознак формування передумов сталого розвитку поки що не спостерігається [2].

На думку Г. Дейлі, така ситуація багато в чому зумовлена економічною парадигмою функціонування людської цивілізації. Тому, вважаємо, першим кроком на шляху впровадження концепції сталого розвитку повинна бути зміна цієї парадигми. Дослідження Г. Дейлі свідчать про те, що економічний принцип кількісного зростання, на якому базується сучасний ринок, вже не відповідає завданням розвитку. Він наголошує: “По-

треби економічної діяльності в зовнішній екосистемі для поновлення сировинних ресурсів “на вході” і поглинання “на виході” мають обмежуватися на рівнях, що можуть бути підтримувані цією системою”. Прийняття концепції сталого розвитку потребує необхідності переходу до принципу якісного розвитку й обмеження діяльності ринку. Саме на ці зміни опирається більшість економічних і політичних інституцій та гравців, діяльність яких ґрунтується на кількісному зростанні. Ринок не може задовільно врахувати довгострокові проблеми, які стосуються відносин між поколіннями, а також оптимізувати використання ресурсів, що перебувають у суспільній власності. Система ринкової економіки зі своєю структурою виробництва і споживання базується на конкуренції та мотивується егоїстичними інтересами. Л. Катан підкреслює, що тільки після вирішення концептуальних питань аграрної політики стане можливою реалізація основних елементів, а також впровадження механізмів сталого розвитку (економічних, політичних, соціальних, духовних тощо), які забезпечували б ефективність виробничо-господарської і соціокультурної діяльності з урахуванням соціально-екологічного фактора. Цей етап пов'язаний з адаптацією традиційних механізмів діяльності до нових реалій і цінностей, тому він буде дуже тривалим. Лише після цього, на її переконання, можна сподіватися, що реальні умови дозволять адекватно поєднувати ефективну діяльність у всіх її проявах з інтересами нинішнього і майбутніх поколінь [2].

Успіх сталого розвитку і побудови його економічного механізму в контексті визнання глобальної природи багатьох проблем і рух до глобального сталого розвитку залежить й від того, наскільки ефективно управління цим процесом у світовому масштабі. В умовах глобалізації швидко зростає взаємозалежність різних країн, “розмивається” державний суверенітет й тому виникає необхідність вирішення надскладних глобальних завдань. У контексті представленої інформації у світі розпочалися дебати щодо створення організації з певними функціями глобального уряду. Але ситуація нині така, що, з од-

ного боку, людство вже не може обходитися без глобальної координації своєї життєдіяльності, а з іншого – система “суспільство–біосфера” настільки складна, що не піддається глобальному плануванню та управлінню. Тому ми приєднуємось до думки вчених, які вважають за доцільне створення не “глобального уряду” а формування інститутів, які б координували співробітництво та взаємодію суверенних держав.

Практика свідчить про те, що існуючі сьогодні міжнародні організації не спроможні ефективно вирішувати глобальні проблеми. Багато з цих організацій були сформовані досить давно і вирішували вузькі і простіші завдання, ніж ті, що постали перед людством тепер. Наприклад, колись могутня організація ООН (з її спеціалізованими агенціями і програмами), яка вирішувала широкий спектр проблем, а з 1992 року координувала впровадження концепції сталого розвитку, тепер, на жаль, вже не користується таким авторитетом у напрямі ефективного впровадження і контролювання політики сталого розвитку економіки. Сучасні глобалізаційні виклики потребують створення світової організації, подібної СОТ, або ж докорінної перебудови системи ООН, яка у вигляді різних агенцій і програм не відповідає вимогам епохи глобалізації. Але необхідність реорганізації цієї організації, хоча і визнається, але не здійснюється через глибокі суперечності між провідними державами, і в першу чергу постійними членами Ради Безпеки, і тими, хто хотів би скасувати цей статус або увійти до групи так званих “обраних”. Сучасні умови сталого розвитку потребують повної перебудови існуючої системи ООН. Важливо, щоб це реформування не було монополізовано міжнародною бюрократією. Цьому можуть заважити експерти і представники наукових кіл. Реформування повинно здійснюватися таким чином, щоб майбутня система ООН була більш збалансованою. У такій системі можна буде виокремити проблемні сфери, які потребують комплексного підходу ні однієї, а кількох спеціалізованих установ. А з метою вирішення нагальних проблемних питань могли б формуватися цільові програми.

Ще одним євроінтеграційним викликом на шляху сталого розвитку і побудови його економічного механізму постає питання “найсприятливішого” політичного режиму. Автори концепції сталого розвитку таким режимом вважають демократію, в якій саме і закладено механізми, що можуть створити гармонійні взаємини всередині суспільства та між природою і суспільством. У “Порядку денному на ХХІ століття” також вказується, що впровадження сталого розвитку повинно здійснюватися на основі підходу, орієнтованого на конкретні дії і результати, відповідати принципам універсальності, демократії, відкритості, економічної ефективності і підзвітності.

З одного боку, неодмінною характеристикою демократії й однією з умов збалансованого, сталого розвитку є децентралізація, розосередження влади, відкритість прийняття всіх рішень, вільний доступ до інформації. З іншого боку, демократичний режим має окремі вади, які можуть стати суттєвими за невідкладного переходу до сталого розвитку. Це пов'язано з тим, що рішення за демократичними стандартами потребують досить тривалого періоду підготовки, оскільки вони ухвалюються більшістю. Все це ще більше ускладнюється, коли справа торкається десятків країн, щоб переконати більшість громадян змінити споживчу орієнтацію на екологічну та раціональну. Крім того, не завжди можна бути впевненими, що більшість населення (припустимо, у ході референдуму з проблем сталого розвитку) проголосує на користь раціонального рішення; саме у таких ситуаціях демократичні механізми виявляються неефективними. Однак це не може бути підставою для відмови від демократії як основи функціонування політичної системи. Сучасна ситуація склалася досить несподівано і не дала змоги політичній системі та системі управління динамічно відреагувати на неї. Тому в нинішніх умовах демократичні механізми і процеси управління як на національному, так і на глобальному рівні потребують удосконалення.

Проблеми глобального управління сталим розвитком викликають необхідність вирішення проблеми державного суверенітету,

оскільки перехід до глобального управління його ослаблює або розмиває. Державний суверенітет у контексті територіальних категорій сьогодні втрачає свою силу. Світовий характер екологічних проблем і екологічна прозорість політичних кордонів потребують радикальної зміни функцій держави. Ще однією причиною, яка ослаблює контроль з боку держав, є рішення, що ухвалюються за їх межами відносно економічних і торговельних питань: наприклад, встановлення цін на споживчі товари, відсоткових ставок і таке інше.

Із нашого погляду, слушною, у частині вирішення проблеми державного суверенітету для врегулювання міжнародних екологічних проблем, є пропозиція деяких спеціалістів про перехід від територіальної до функціональної концепції суверенітету, яка допускає можливість наддержавного регулювання дій країн в інтересах забезпечення глобальної рівноваги. Інші ж учені виступають за створення системи глобального екологічного управління, яку вважають єдиною можливою відповіддю на загрози [5].

Але створення глобального органу з координації сталого розвитку відкриє для світової спільноти офіційний канал втручання у внутрішні справи суверенних держав і застосування санкцій у випадку невиконання ними зобов'язань у межах цієї стратегії. Адже в розробці й реалізації стратегії сталого розвитку кожна країна повинна орієнтуватися на створення й закріплення власного місця в процесі переходу до нього та протидіяти втручанням ззовні, які спрямовані проти її національних інтересів. Політика держав у вирішенні міжнародних проблем сталого розвитку має створюватися на базі національних інтересів, реальних можливостей держави виконувати міжнародні зобов'язання, на критичному ставленні до самої концепції сталого розвитку, а також до напрямів і засобів її здійснення в глобальному масштабі.

Неможливість управляти сталим розвитком та вирішувати актуальні світові проблеми в глобальному масштабі за допомогою нинішніх інститутів свідчить про протиріччя між необхідністю прийняття негайних рі-

шень і демократичною процедурою, головною перевагою якої є консенсус, а головним недоліком – повільність, особливо це стосується міжнародних переговорів. Такі умови ускладнюють ухвалення рішень, а також ускладнюють його виконання. Ця ситуація викликає необхідність розробки найбільш ефективних методів управління. На перший погляд, глобальний характер багатьох проблем потребує централізованого вирішення, що вступає в протиріччя з принципами децентралізації, регіональної автономії й широкої участі громадян у вирішенні тих питань, які безпосередньо їх стосуються. При цьому складність полягає в необхідності досягнення такого гармонійного управління, яке б мало одночасно декілька рівнів прийняття рішень. А це потребує проведення глобального форуму, того ж часу місцеві проблеми повинні вирішуватися на рівні міст або громад.

Дослідження підтверджують, що в сучасних умовах неефективність зрушень у напрямі сталого розвитку можна пояснити тим, що на всіх рівнях світового суспільства не вироблено відповідної комплексної політики, а також і тим, що вся система організації влади нездатна адаптуватися до нових умов господарювання. По суті сталий розвиток – це проект збереження цивілізації, який потребує від людей переосмислення основ існування та трансформації структурних й інституційних основ.

У своєму історичному розвитку сільське господарство зазнало певних змін. Ці зміни були пов'язані з виділенням таких самостійних галузей, як первинна обробка й зберігання сільськогосподарської продукції, комбікормова промисловість, тепличне господарство, різні види агросервісу та інші види діяльності. Ці галузі здебільшого переміщувалися на міські території. При цьому сільські території насичувалися несільськогосподарськими видами діяльності. У більшості розвинених країн переважна кількість сільських мешканців зайнята поза межами аграрного виробництва. За даними досліджень Ю. Лузана, частина сільських мешканців у країнах Західної Європи і США становить 20–25 % загальної чисельності населення, а частина

зайнятих в аграрному виробництві – лише 3–7 % від чисельності працюючих. В Україні ці показники значно вищі, відповідно 32,4 і 19,4 % (сільське господарство, мисливство, лісове та рибне господарство) [2, 4]. Як і в усьому світі, поступово зменшується кількість зайнятих в аграрному виробництві. Різниця тільки в тому, що у світі ці зміни пов'язані з техніко-технологічним прогресом, а в Україні, в основному – з негативними змінами в структурі агровиробництва та зменшенням його обсягів, що у свою чергу призвело до суттєвого зниження мотивації до праці, збільшення безробіття, підвищення бідності й трудової міграції, занепаду соціальної інфраструктури, погіршення демографічної ситуації та поступового відмирання сіл. Тому на шляху сталого розвитку агро-сфери України, перш за все, потребує вирі-

шення саме цих важливих проблем, вимагає системного підходу до проведення ринкових реформ.

Шлях до сталого розвитку аграрного сектору країни та побудови його економічного механізму є надзвичайно складним. Він повинен відбуватися на основі принципів системного підходу до становлення його інститутів, з урахуванням вирішальних тенденцій функціонування як національної економіки, так і євроінтеграційних тенденцій. Економічного забезпечення сталого розвитку галузь неможливо досягти без побудови інноваційно-інвестиційної моделі, яка має врахувати вимоги національної безпеки, у тому числі продовольчої, а також вимоги стандартизації виробничих і управлінських систем на основі чинних міжнародних стандартів і норм [4].

Висновки

Для побудови економічного механізму сталого розвитку аграрного сектору України на сучасному етапі найбільш важливими, з методологічної точки зору, є розв'язання інституціональних проблем аграрного виробництва. З метою вдосконалення інституційного забезпечення трансформації аграрної сфери необхідно прийняти законодавчі й нормативні акти, передусім потрібен новий Закон України "Про сільське господарство", який повинен визначати пріоритетність розвитку аграрної сфери економіки. Потрібні також

закони, які б розширювали демократизацію управління (Закони "Про паспорт сільської місцевості", Закон "Про фахові об'єднання"). Крім того, треба підвищити ефективність системи управління аграрного сектору та вдосконалити його державне регулювання. А для цього необхідно подолати нестабільність аграрної політики. Потребує відновлення й розвиток кооперації й інтеграції та цінова політика, необхідно вдосконалити земельні відносини та створити недержавні структури зі захисту інтересів мешканців села.

Бібліографія

1. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнар. науково-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. О.Ф. Балацького / Сумський державний університет (26 квітня 2013 р.). – Суми, 2013. – Т. 1. – С. 192–194.
2. Катан Л.І. Економічне забезпечення сталого розвитку аграрної сфери: монографія / Л.І. Катан. – Суми: Вид-во "Довкілля", 2012. – 415 с.
3. Конференция Организации Объединенных Наций по устойчивому развитию Рио +20. Будущее, которого мы хотим [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/sustainablefuture>
4. Лузан Ю.Я. Формування наукової парадигми сучасного розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 22–29.
5. Мельник Л.Г. Экологизация экономики: монография / Л.Г. Мельник. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 350–372.
6. Петриченко В.Ф. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року / В.Ф. Петриченко // Економіка АПК. – 2012. – № 11. – С. 3–9.
7. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Вла-сов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.

Рецензенти – доктори економічних наук, професори
І.І. Вінченко, І.С. Чорнодід